

AZ ERKÖLCSI FEJLŐDÉS ÉS NEVELÉS LÉLEKTANA

A MORALITÁS PSZICHOLÓGIÁJA

Somogyiné Petik Krisztina

Az erkölcsös viselkedés: egy adott közösség elfogadott normáihoz való igazodás. A jog szabályozza a normákat és a szankciókat.

Az erkölcsös viselkedés feltételei

1. Az erkölcsi szabályok ismerete.
2. Az erkölcsi gondolkodás megfelelő fejlettsége.
3. Erkölcsi motiváció: felelősségtudat, morális érzelmek, önkontroll.

1. Az erkölcsi szabályok/normák elsajátítása (többféle módon történik)

1.1. Tanuláselméleti tényezők

- Az **operáns kondicionálás** szabályai szerint alakítható a viselkedés. Az egyén viselkedését megerősítik a jutalmak (pozitív következmények) és elnyomják a büntetések (negatív következmények). A jutalmak és büntetések pozitív és negatív érzelmeket is kiváltanak, melyek a külső kontroll hiánya esetén is belső jutalomként vagy büntetésként szabályozzák a viselkedést.
- **A szociális tanulás** kétféle fajtája segíti a normák elsajátítását.
  - **A modellkövetés**es tanulás során a személy viselkedési mintákat vesz át másoktól. (pl. példaképek, filmek)
  - **Az azonosulás (identifikáció)** mélyebb szintű tanulást jelent. Ha a modellként választott személlyel pozitív a kapcsolat, akkor nemcsak a viselkedés utánzása történik meg, hanem a modell belső tulajdonságait, értékvilágát, attitűdjét is magába építi az azonosuló személy. A modellszemélytől átvett külső szabályokat pedig belső szabályokká teszi: → introjekció. A folyamat eredménye az azonosulás.

Mindkét tanulási forma hatékonyságát növeli az ismeretközlés, magyarázat.
A nevelés során mindhárom mechanizmus működik.

2. Az erkölcsi gondolkodás fejlődése

Részben az életkortól, részben a gondolkodás általános fejlettségétől, részben a kulturális miliőtől (pl. az erkölcsi neveléstől) függ, hogy a személy hogyan gondolkodik az erkölcsről, és morális ítéletei mennyire fejlettek.

2.1. Az erkölcsi ítéletek fejlődése Piaget (1927) szerint

2.1.1. Pre-morális szint (kb. 6 éves korig)

Itt még nem beszélhetünk erkölcsi gondolkodásról.

2.1.2. Heteronom erkölcs – erkölcsi realizmus (6-10 év)

A gyermek úgy gondolja, hogy a szabályok független, abszolút erővel rendelkeznek, megváltoztathatatlanok, és a tett értékét az okozott kár nagysága dönti el, nem a szándék. A gyermek hisz az immanens igazságosságban, azaz hogy a tett magában hordja a büntetését.

2.1.3. Autonom erkölcs- erkölcsi relativizmus (10-11 évtől)

Ezen a szinten a gyermek tudja, hogy a szabályok közös megegyezéssel születnek, ezért változtathatók. A tett megítélésekor figyelembe veszi a szándékot. A büntetést úgy fogja fel, hogy az az okulásunkra szolgál.

2.2. Az erkölcsi ítéletek fejlődése Kohlberg (1981) szerint

Kohlberg dilemmák segítségével vizsgálta az erkölcsi gondolkodást. (L. Függelék)

2.2.1. A prekonvencionális erkölcsiség szintje

A) szakasz: heteronom erkölcs: a tekintélynek való engedelmesség és a büntetéstől való félelem motiválja

B) szakasz: individualizmus és eszközrelativizmus: a saját érdekek érvényesítésének célja vezérli, miközben elismeri mások érdekeit is (méltányos cserék)

2.2.2. A konvencionális erkölcsiség szintje

C) szakasz: kölcsönös elvárások és alkalmazkodás: jó akar lenni saját maga és mások szemében

D) szakasz: a társadalmi rend és lelkiismeret erkölcsje: a társadalmi rend fenntartásának célja vezérli (az egész rendszer szempontjából gondolkodik)

2.2.2/b Átmeneti szint: személyes, szubjektív lelkiismereti alapon viselkedő

2.2.3. A posztkonvencionális erkölcsiség szintje

E) szakasz: az alapvető jogok és értékek erkölcsje: a társadalmat megelőző értékek alapján dönt, szemben a konkrét szabályokkal

F) szakasz: egyetemes etikai elvek erkölcsje: olyan alapvető értékek vezérlik, mint az élet tisztelete, a személy méltóságának tisztelete, a jogok egyenlősége stb., és nem törődik a társadalmi elvárásokkal, szokásokkal. Pl. Gandhi, Calcuttai Teréz

Kohlberg úgy gondolta, hogy az erkölcsi ítéletalkotás alapján az erkölcsi motiváció és cselekvés is bejósolható. A további kutatások ezt nem igazolták. Kohlberg dilemmái ugyanis csupán a moralitás kognitív elemeit mozgósítják.

3. Az erkölcsi motiváció összetevői

Az erkölcsi motiváció fogalma az erkölcsös viselkedés megvalósítására való képesség különböző összetevőit foglalja össze. Az erkölcsi motiváció elsősorban a felelősségtudatban nyilvánul meg. Ehhez a Self (az énstruktúra) stabil megléte szükséges.

Alapja és feltétele:

- a szülő-gyermek kapcsolatban kialakuló kötődés, azaz képesség a kapcsolatra és az empátiára
- önszabályozási képesség

3.1. Az ember kettős erkölcsi fóruma: felettes-én és lelkiismeret

a) Felettes-én (Freud): a lelki működés azon része, mely ideálokkal, parancsokkal és tilalmakkal van kapcsolatban.

Kialakulásának folyamata: introjekció → a szülők és a társadalom értékeinek belsővé tétele. Nem jár mindig az értékekkel való azonosulással. Az introjekciót kiváltó mechanizmusok: modellkövetés, magyarázatok, idomítás (jutalmazás/büntetés).

Freud szerint a felettes-énnek két alrendszere van:

- énídeál: amire törekedni kell,
- „lelkiismeret” (Freud értelmezésében más, mint ahogy mi használjuk): a helytelen viselkedést definiáló szabályok, tiltások gyűjteménye → büntudat.

A felettes-én okozta problémák: irreális büntudat, kisebbségi érzés, kemény önbüntetés, önsorsrontás, szándék és cselekedet összemossa.

b) A lelkiismeret (többféle definíció létezik):

A modern álláspont szerint a lelkiismeret sokkal több, mint egyszerű szabálygyűjtemény: több forrásból származó, bonyolult pszichés képződmény, melynek működésében szerepet játszik az értelem, a szabad akarat és a felelősségtudat. Jellemzői:

- tükröt tart a személynek,
- tartalma kívülről nem állapítható meg,
- ki van téve a torzítás veszélyének,
- a felettes-énnel együttműködik.

A lelkiismeret nevelése:

- a „hallás” finomítása (hogyan meghalljuk a szavát)
- az erkölcsi szabályrendszer elsajátítása
- a személyiség egészének fejlesztése
- a gyermek tisztelete: személyként vesszük komolyan, nem pusztán a teljesítményéért
- a szülők példamutatása
- eltávolodás, szembesítés engedélyezése: fejezhesse ki a saját lelkiismeretét (akár a szülők véleményével szemben is)
- saját érzéseinek felismerése felé irányítani
- nem túlterhelni (amikor még nem alakult ki az egyénisége)

3.2. A morális érzelmek szerepe az erkölcsi motiváció működésében

Az erkölcsi motiváció fenntartásában komoly szerepet kapnak a morális érzelmek: pl. büntudat, szégyen, együttérzés.

A büntudat (Horváth-Szabó, 2007) komplex érzelem. Kialakulásához a személyiség alábbi összetevőinek bizonyos szintű fejlettségére van szükség: én, önreflexiós képesség, kötődés, belső vált szabályok, értelmi fejlettség. A szakirodalom többféle formáját írja le. A legfontosabbak

a) Morális büntudat: a morális törvények megszegése esetén lép fel. Feltételei:

- A morális törvény ismerete és fontosságának belátása

- A döntési szabadság tudata (pl. „Tudtam, hogy mit teszek.”)
- Önreflexió, önmegítelő képesség

b) Pszichológiai büntudat: szűkebb társas interakciókhoz kötött helyzetekben jelentkeznek.

- Freud összemosta a büntudat és szégyen fogalmát. Szerinte a büntudat a felettes-én és ösztön-én konfliktusának a terméke. (A felettes-én a tekintélyszemélyektől átvett értékek és elvárások gyűjteménye.)
- A modern pszichológia elkülöníti a szégyen és a büntudat fogalmát.

Szégyent akkor élünk át, amikor a viselkedésünk nem felel meg az önmagunkról kialakított ideális, mások felé bemutatni kívánt képnek. Kiváltódásában nagy szerepe van a közönségnek, független a felelősségérettől. Viselkedéses következménye az elbújás, elrejtőzés.

Feloldása: megosztás másokkal → empatikus, elfogadó reakciót kapva visszatér az önbecsülés.

A büntudat az elfogadott felelősséggel jár. Formái:

- empátiás büntudat: akkor jelenik meg, ha úgy véljük, hogy a másik embernek szenvedést okoztunk
- irracionális (kóros) büntudat: indokolatlanul vagy indokolatlan mértékben vétkesnek érezzük magunkat

Feloldási módok:

- bűnvallomás, kiengesztelés, a kapcsolat helyreállításának szándéka
- a kapcsolat jelentőségének leértékelése
- önfelmentés a körülményekre hivatkozva
- bűnbakképzés
- a törvény tagadása

A (neurotikus) büntudat és a bűn tudatának különbsége

BÜNTUDAT	A BŰN TUDATA
a szabadság beszűkülése	szabad akarat, ép lelki működés
bűnnel elárasztott tudat	negatívan minősített egyedi tett
irreális helyzetértékelés	
magára vonja a világ minden baját	
múlta-jövőre kiterjed	a jövő lehetőségei nyitva maradnak

c) Teológiai, egzisztenciális, ontológiai büntudat: amikor az ember felismeri, hogy nem azzá válik, akivé válhatna.

3.3. Az önszabályozási képesség szerepe az erkölcsi motiváció működésében

Az önszabályozás többféle oldalról is megközelíthető, komplex folyamat. Jelentheti egyrészt a személyes célok eléréséhez vezető utat, másrészt a környezethez való alkalmazkodást, tehát a morális viselkedést szolgáló folyamatot, de az ösztönös emberi impulzusok visszaszorításának képességét is.

3.3.1. Az önszabályozási folyamat összetevői

- Önmegfigyelés: a saját viselkedés folyamatos „monitorozása”, befelé forduló figyelem, éntudatosság. A csökkent éntudatosságot kiváltó helyzetekben csökken az önkontroll (pl. tömegben, alkohol hatása alatt stb.)
- Belső értékelés: a saját viselkedés összevetése a normákkal.

c) Önmegerősítés: önjutalmazás vagy önkritika (általában belső beszéddel).

3.3.2. A sikeres önszabályozás (önkontroll) eredményei, megjelenési formái

- Ellenállás a kísértésnek: egy pillanatnyi csábító lehetőségről való lemondás egy hosszú távú pozitív következmény vagy az értékrendszer szempontja miatt.
- A kellemetlenség vagy fájdalom elviselése.
- A viselkedés szabályokhoz igazítása.

3.3.3. Az önkontrollhoz szükséges pszichés mechanizmusok

- A viselkedés ön-meghatározottságára való törekvés
- A vágyak kielégülésének halasztása (frusztrációtűrés).
- Cselekvésgátlás négy területen:
  - *Mozgásgátlás*: az önkontroll-viselkedés első megnyilvánulási formája (pl. „Ne nyúlj a kályhához!”)
  - *Az érzelmek gátlása*: az érzelmek és kifejezésük szabályozása.
  - *A gyors következtetések gátlása*: az iskolai teljesítményhez is szükséges képesség.
  - *A választások gátlása*: minden döntési helyzetben le kell mondani valamiről a másik döntés javára.
- Jövőre irányultság → bizalom a jövőben, a világban.
- Pozitív önértékelés → több erőfeszítést tesz az önértékelés megtartásáért.
- Empátia
- Kognitív stratégiák: pl. átkeretezés

3.3.4. Az önkontroll fejlődése

Csecsemőkor: először a mozgások irányításának képessége alakul ki, ezt megerősíti a környezet („ügyes vagy”)

Kisgyermekkor (1-3 éves kortól): a szabályok megismerése folyik, a gondozók dicsérete belső beszéddé alakulva önmegerősítővé válik. Az önkontroll szintje összefügg a beszédfejllettség szintjével.

Óvodáskor: a gyermek képes lemondani, csendben maradni, nehézségeket elviselni. Az értelmi fejlődése egyre inkább lehetővé teszi a következmények felismerését. Emellett szerepjátékokkal gyakorolja a viselkedése irányítását.

Kisiskoláskor: egyre inkább a társas viszonyok és elvárások szabályozzák a viselkedést. Az értelmes, világos és betartható szabályok fejlesztik az önkontrollt, a homályos, érthetetlen szabályok bizonytalanságot keltenek, és inkább ellenállásra motiválnak. A szabályjátékok segítenek a saját törekvések szabályokhoz való igazításában. A gyermek kezdi felismerni, hogy a szabályok a másokkal való együttélés lehetőségét teremtik meg.

Serdülőkor: jövőre irányultság, a viselkedés koherenciájára való törekvés, saját mércék → önállósági törekvések, csökkenő szabálykövetés (feszültségek, szorongás, bizonytalanság).

Az önkontroll működése gyakorlást kíván, hasonlóan az izomműködéshez.

4. Az erkölcsi szocializáció

Az erkölcsi szocializáció célja, hogy a személy a kezdeti tekintélyszemélyeknek való engedelmességtől eljusson a belsővé vált, elfogadott és személyiségbe integrált szabályokhoz való igazodáshoz.

A magas szintű moralitás alapjait az **önmeghatározás-elmélet** írja le (*Deci, Ryan*)

Eszerint szabadnak élünk meg egy cselekedetet, ha belsőleg vagyunk motiváltak rá (intrinzik motiváció) → azaz ha a külső szabályozás belsővé, sajátává válik (integrálás). Az erkölcsi nevelés célja az értékek integrálása.

4.1. Az integrálás folyamata és szintjei:

1. **Külső (extrinzik) szabályozás** szintje: a személy mások elvárásai, külső kényszerek, jutalmak és büntetések hatására cselekszik. Erőfeszítése minimális, saját tettétől elidegenedik. „KELL”

2. **Introjektált szabályozás** szintje: a jutalmak és büntetések belsővé válnak, így a viselkedést a szégyen és büntudat (felettes-én) vezérli. Az értékek belülről irányítanak, de a személy ambivalens velük szemben, nincs teljes azonosulás. „BÜNTUDATOM LENNE”

3. **Identifikált szabályozás** szintje: a szabályok a személyes értékrend részévé válnak, a személy meggyőződéssel vallja a fontosságukat. Elkötelezettség és kitartás származik belőle. „MEGGYŐZŐDÉSEM”

4. **Intrinzik szabályozás**: az autonóm magatartás legmagasabb szintje. A személy a kongruencia és tudatosság élményét éli át. Megvalósul a motiváció és cselekvés integráltsága, összhangban a személy minden fontos értékével. „ÖRÖMÖT JELENT”

Az érettség felé való fejlődés iránya:

felettes én → lelkiismeret

büntudat → a bűn tudata

kell → akarom

kötelesség → felelősség

4.2. Hogyan fejlesszük az autonóm viselkedést?

3 féle belső motiváció támogatása:

- Autonómia
- Kompetencia
- Társas kapcsolódás

1. Az **autonómia** támogatása

- Választási lehetőségeket adunk (a fejlettséghez mérten)
- Bátorítjuk a kezdeményezést
- Minimalizált kontrollt gyakorolunk
- A másik érzéseit és perspektíváját elismerjük

2. A **kompetencia** támogatása (struktúra biztosítása)

- Optimális kihívásokat adunk
- Az elvárásokat indokoljuk
- A következményeket elmagyarázzuk, és következetesen engedjük megvalósulni
- Információs visszajelzést adunk a teljesítményről
- Készséget fejlesztünk

3. Társas kapcsolódás (személyes bevonódás) támogatása

- Időt, energiát fordítunk a személyre
- Érdeklődünk az aktivitásai iránt
- Érzelmi biztonságot és törődést adunk

Az egyes nevelési stílusok hatékonysága az autonóm erkölcs kialakítása szempontjából

- Autokratikus (megkövetelő) nevelés: erős kontroll, külső szabályozás, kevés magyarázat
→ *gyenge azonosulás, kevés autonómia, lázadás*
- Megengedő nevelés: hiányzik az erős kontroll
→ *gyenge szabálytudat és önkontroll, a kevés struktúra miatt gyenge kompetencia-élmény*
- Irányító (megkívánó) nevelő: a szabályok megismertetése, magyarázata, betartatása, jó kapcsolat a nevelttel
→ *lehetőség az erős szabálytudatra és azonosulásra.*

A nevelők feladata az erkölcsi nevelésben:

- Biztos kötődésen alapuló, pozitív kapcsolat a gyermekkel – hogy képes legyen figyelembe venni másokat, és megalapozódjon az azonosulással történő értékátvétel.
- A pozitív önértékelés kialakítása – hogy legyen elég önbizalma az erőfeszítések vállalásához.
- Irányító nevelési stílus: határozott szabályok, magyarázat, példamutatás, szoktatás.
- Az empátia fejlesztése: felhívni a figyelmet mások érzelmeire, melyek figyelembe vétele segíti a morális viselkedést.
- Az erkölcsi értékek tanítása: pl. ideálok.
- Dilemmák megvitatásával a morális gondolkodás fejlesztése

5. A morális viselkedés speciális formája: az agresszió kezelése

5.1. Az agresszivitás fejlődése és fajtái

- Csecsemőkorban a sírás és a szopás → önfenntartó agresszív viselkedésnek tekinthetők.
- Az „én” megjelenésével az agresszió az én megszilárdításának eszköze: pl. „enyém!”
Az *én-érvényesítő viselkedés* mellett az énhez kötött érzelmek is provokálhatnak agressziót: pl. féltékenység, irigység, gyűlölet.
- Az *instrumentális agresszió* (→ megszerezni valamit) is jellemző a kisgyermekkorra.
- 3. Iskoláskorban az agresszió többféle formája figyelhető meg:
  - az agresszió a rangsor kialakításának eszköze (fíúknál)
  - morális agresszió: a szabályok betartatása másokkal
  - prozociális agresszió: egymás védelme
  - csoportközi agresszió

5.2. Az agresszív személyiség kialakulásának okai

- Ingerlékenység → temperamentum
- Bizalmatlanság → az ősbizalom hiánya, negatív élmények, labilis személyiség, a rosszindulat feltételezése.
- Irreális önértékelés: túl magas → másokat alávét,
túl alacsony → gátlásos, majd robban.
- Társas kompetencia: gátlásos személy → robban,
agresszív személy → önérvényesítő.
- Nevelési hatások:
  - Az engedékeny nevelő gyakran eltűri az agressziót vagy jutalmazza (amikor enged a gyermek agresszív követelésének).
  - Az elhanyagoló nevelői attitűd figyelemfelkeltő agressziót provokál a gyermekben.
  - Az agresszív nevelő frusztrálja a gyermeket, ezáltal dühöt és agressziót vált ki. Emellett modellt nyújt az agresszív viselkedésre.
- Modellkövetés: pl. filmek, számítógépes játékok, kortársak hatása

5.3. Az agresszivitás kezelésére, fékezésére való nevelés

1. Kisgyermek: a szülő nyugtatja meg: féken tart, modellt nyújt.
2. A szülő nem véd ki minden frusztrációt (nem kap meg mindent) → frusztrációtűrés.
3. A korlátok határozott kijelölése → a viselkedésgátlás megtanulása.
4. Az agresszív viselkedés következetes leállítása (nem megengedés, nem jutalmazás).
5. Beszélgetés az érzelmekről → a harag szóbeli kifejezésének megtanítása.
6. Empátiára nevelés („fáj a másiknak, ha bántod”).
7. Modellnyújtás: pl. megverem a gyermeket, mert verekszik?
8. Önismeret: milyen helyzetekben vagyok agresszív, milyen fizikai (testi) jelek előzik meg?

Az agresszivitás felhasználható kreatív energiaként.

5.4. Az agresszivitás kezelése: a tehetetlen indulattól eljutni az aktív feldolgozáshoz

a) **Felismerni, tudatosítani** az agresszív indulatot magunkban → időt nyerni és elutasítani az indulat diktálta viselkedést, célirányosan felhasználni az indulat energiáját.

A fel nem ismert, el nem fogadott, elfojtott agresszív indulat váratlanul tör ki, vagy saját maga ellen fordulhat.

b) Az intenzív **indulatok levezetése** (sport, rajz stb.)

c) Megkeresni az igazi célzottat, az okot („Kit vertél volna meg legszívesebben? Mi irritált a viselkedésében?”)

d) **Önvizsgálat** kétféle irányban

- Mit véd bennem ez az indulat?
- Mi a célja?
- Mit veszélyeztetett bennem a helyzet, mit érintett meg bennem?

↓

ha megengedem ezeket a gondolatokat, akkor csökken a büntudat, realisabb a helyzetfelmérés

- Hogyan szoktam reagálni, amikor indulatos vagyok? (automatikus reakcióm felismerése)

e) Hogyan érhetem el az indulatom célját úgy, hogy ne romboljak és ne ártsak?

FONTOS: Előfordul, hogy a személy nem meri átélni az indulatot, nem tud róla, de az jelen van. A fel nem ismert indulat rombolóvá válhat → ilyenkor rajzolja le, írja ki magából.

6. Függelék

6.1. Szemelvények Kohlberg dilemmáiból

Heinz-dilemma

Egy asszony halálos rákbeteg. Létezik egy orvosság, amely az orvosok szerint megmenthetné az életét: a rádium egyik formája, amelyet a város egyik gyógyszerésze nemrég fedezett fel. Az orvosság előállítására drága, ráadásul a gyógyszerész az előállítási ár tízszereséért árulja. 200 dollárt fizet a rádiumért, és kis mennyiségért 2000 dollárt kér. A beteg asszony férje, Heinz, összejárta minden ismerősét kölcsönért, de csak 1000 dollárt tudott összeszedni, és ez az orvosság árának csak a fele. Mondta a gyógyszerésznek, hogy a felesége haldoklik, és kérte, hogy adja olcsóbban a gyógyszert, vagy legalább engedje, hogy később fizessen. De a gyógyszerész ezt válaszolta: „Nem, az orvosságot én fedeztem fel, és meg akarok gazdagodni belőle.” Így Heinz kétségbeesésében azt fontolgatja, hogy betör a gyógyszerész tárába, és elloppja az orvosságot a feleségének.

Kérdések:

1. Heinz ellophatja-e a gyógyszert? Miért?
2. Helyes vagy helytelen dolog az, ha elloppja a gyógyszert? Miért?
3. Kötelessége-e ellopnia a gyógyszert? Miért?
4. Ha Heinz nem szereti a feleségét, akkor el kell-e lopnia számára a gyógyszert? Mást kell-e tennie, ha szereti a feleségét, mint ha nem szereti? Miért?
5. Képzeljük el, hogy a haldokló nem a felesége, hanem egy idegen. El kell-e lopnia a gyógyszert egy idegen számára? Miért?
6. Képzeljük el, hogy a kedvenc állata haldoklik. El kell-e lopnia a gyógyszert, hogy megmentse az állatot? Miért?
7. Fontos-e, hogy az emberek megtegyenek minden tőlük telhetőt, hogy megmentse mások életét? Miért?
8. Heinz egy törvénytelen dolgot tesz, ha lop. Erkölcsileg is rosszat tesz? Miért?
9. Általában az embereknek minden tőlük telhetőt meg kell tenniük azért, hogy engedelmeskedjenek a törvénynek? Miért?
10. Ha visszagondolunk a dilemmára, Heinz mikor cselekszik a leginkább felelős módon? Miért?

Joe-dilemma

Joe egy 14 éves fiú, aki nagyon szeretne elmenni egy táborba. Apja megígérte neki, hogy elmehet, ha összegyűjti magának a pénzt. Joe keményen dolgozott, és összeszedte a 40 dollárt, amibe a táborozás került, és még egy kicsit félre is tudott tenni. De közvetlenül a tábor kezdete előtt az apja megváltoztatta a véleményét. Ugyanis néhány barátja elhatározta, hogy elmennek egy speciális horgászatra, és Joe apjának nem volt rá elég pénze. Ezért megkérte Joe-t, hogy adja oda neki a megtakarított pénzét. Joe nem akart lemondani a táborozásról,

ezért arra gondolt, hogy nem adja oda az apjának a pénzt.

Kérdések:

1. Megteheti-e Joe, hogy nem adja oda a pénzt az apjának? Miért?
2. Az apjának van-e joga elkérni Joe-tól a pénzt? Miért?
3. Lehet-e jó fiú az, aki nem adja oda a pénzt? Miért?
4. Fontos szempont-e ebben a helyzetben, hogy Joe maga kereste a pénzt? Miért?
5. Az apa megígérte Joe-nak, hogy elmehet a táborba, ha megkeresi rá a pénzt. Ebben a helyzetben az a legfontosabb szempont, hogy az apa ígéretet tett? Miért?
6. Általában miért kell betartani az ígéretet?
7. Be kell-e tartani az ígéretet egy olyan személynek, akit nem ismerünk jól, és talán nem is találkozunk többet? Miért?
8. Mit gondol, egy apának a fiával való kapcsolatában mire kell a legjobban figyelnie? Miért éppen ez a legfontosabb dolog?
9. Általában milyen hatalommal rendelkezik egy apa a fia fölött? Miért?
10. Mit gondol, egy fiúnak az apjával való kapcsolatában mire kell a legjobban figyelnie? Miért?
11. Ha visszagondol a dilemmára, ön szerint Joe számára melyik lenne a legfelelősségteljesebb cselekedet ebben a helyzetben? Miért?

Karl és Bob- dilemma

Két fiatalember, akik testvérek voltak, komoly bajba kerültek. Sietve és titokban el kellett hagyniuk a várost, és pénzre volt szükségük. Karl, az idősebbik, betört egy boltba, és ellopott ezer dollárt. Bob, a fiatalabbik elment egy nyugdíjas idős emberhez, akiről tudta, hogy segíteni szokott az embereknek a városban. Azt mondta az idős embernek, hogy nagyon beteg, és ezer dollárra lenne szüksége, hogy kifizethesse a műtétjét. Bob kölcsönkérte a pénzt, és megígérte, hogy visszafizeti, amikor meggyógyul. Valójában nem volt beteg, és nem is állt szándékában, hogy visszaadja a pénzt. Bár az idős ember nem ismerte jól Bobot, odaadta neki a kért összeget. Így Bob és Karl meglógtak a városból ezer-ezer dollárral a zsebükben.

Kérdések:

1. Melyik a rosszabb: lopni, ahogy Karl tette, vagy csalni, ahogy Bob? Miért?
2. Mit gondol, mi a legrosszabb az idős ember becsapásában? Miért?
3. Általában miért kell betartani az ígéretet?
4. Meg kell-e tartani az ígéretet egy olyan valakinek, akit nem ismerünk jól, és esetleg nem is látjuk többé? Miért?
5. Miért nem szabad lopni egy áruházból?
6. Mi a jelentősége a tulajdonjognak?
7. Meg kell-e tenni mindent azért, hogy engedelmeskedjünk a törvénynek? Miért?
8. Vajon az idős ember felelőtlen volt, amikor pénzt adott kölcsön Bobnak? Miért?

6.2. Kérdőívek az önszabályozás témájában (Horváth-Szabó Katalin, Dezsényi Klára: Agresszió és agressziókezelés c. könyvéből)

Nézz, *mielőtt lépsz!* (10-14 év)

1. Időnként mondok olyat, amit később megbánok.	Igen	Nem
2. Időnként gondolkodás nélkül döntök valamiben.	Igen	Nem
3. Időnként nem tartom be a szabályokat.	Igen	Nem

4. Időnként a feladat végigolvasása előtt
elkezdem a megoldást. Igen Nem
5. Időnként a kérdés befejezése előtt válaszolok rá. Igen Nem.

Befejezetlen mondatok (8-14 év)

1. Amikor dühös leszek valakire, akkor megpróbálok....
2. Amikor tehetetlennek érzem magam egy helyzetben, akkor megpróbálok....
3. Amikor legszívesebben megütnék valakit, akkor megpróbálok.....
4. Amikor konfliktusba kerülök valakivel, akkor általában úgy reagálok, hogy.....
5. Amikor erőszakos vagyok valakivel, akkor általában az történik, hogy...

Vörös posztó

(fejezze be a mondatokat)

Türelmetlenné tesz....
Idegesít....
Felbőszít....
Szorongást kelt bennem....
Nem tudok figyelni, ha...
Kiborulok, ha...

Oldjuk meg együtt (10-14 év)

A gyerekek összegyűjtenek konfliktushelyzeteket, egyet kiválasztunk, majd kitöltik a kérdőívet.

1. Mi a probléma?
2. Kik között alakul ki a probléma?
3. Mit éreznek az egyes résztvevők?
4. Mi lehet az oka ennek a konfliktusnak?
5. Milyen megoldást tudnátok elfogadni? Az egyik és a másik fél helyében?
6. Milyen megoldás lenne elfogadható mindkét fél számára?

Felelősségvállalás

Írjunk le egy nyomasztó konfliktus-helyzetet 2 szempontból

- a) Csak a másik hibás
- b) Csak mi vagyunk hibásak

Cél: a hibáztatás és önsajnálát veszélyeinek felismertetése

Irodalom

Cole, M., Cole, S.R.: Fejlődéslélektan. Osiris, Budapest, 2006.

Horváth-Szabó Katalin: Vallás és emberi magatartás. PPKE, BTK, Piliscsaba, 2007.

Horváth-Szabó Katalin, Vigassyné Dezsényi Klára: Az agresszió kezelése. SZCSM, Budapest, 2001.

Katona Nóra: Motiváció és önszabályozó tanulás. Pedagógusképzés, 2009/7 (36), 2-3. sz. 129-158.

Benkő Antal: A személyiség erkölcsi és vallási fejlődése. In: Horváth-Szabó K. (szerk.): Lélekvilág. Pszichológiai tanulmányok a vallásról, az erkölcsről és az én-ről. PPKE, BTK, Piliscsaba, 1998. 11-74.